

Edukacja przedsiębiorcza: analiza bibliometryczna polskiego piśmiennictwa¹

DOI: 10.17399/HW.2016.153401

STRESZCZENIE

CEL NAUKOWY: Celem artykułu jest zaprezentowanie wyników przeprowadzonej analizy bibliometrycznej polskiego piśmiennictwa ekonomicznego w zakresie dorobku poświęconego przedsiębiorczej edukacji.

PROBLEM I METODY BADAWCZE: Podstawowym problemem publikacji jest ilościowa i jakościowa analiza publikacji polskich na temat edukacji przedsiębiorczej. Artykuł wykorzystuje trzy główne narzędzia badawcze, jakimi są tradycyjne studia literaturowe, deskryptywna analiza bibliometryczna (analiza jakościowa) oraz socjologiczna analiza treści (analiza jakościowa).

PROCES WYWODU: Wywód składa się z trzech zasadniczych elementów. Pierwsze wnioski płyną z analizy literatury przedmiotu w zakresie stosowanej terminologii. Główna część empiryczna artykułu bazuje na ilościowej analizie bibliometrycznej, którą uzupełniono jakościową analizą bibliometryczną. Jako bazy referencyjnej dla ekonomicznej literatury przedmiotu użyto BazEkon.

WYNIKI ANALIZY NAUKOWEJ: W polskiej literaturze przedmiotu brak jest powszechnie uznanej jednolitej terminologii stosowanej zarówno przez badaczy-autorów, jak i przez bazy bibliograficzne, stąd analiza jest utrudniona. Polski dorobek pod względem ilościowym jest relatywnie mniejszy, choć podejmuje w zasadzie te same tematy co literatura światowa. Dwa obecnie wiodące czasopisma w Polsce z tej tematyki to „Przedsiębiorczość – Edukacja” oraz „Horyzonty Wychowania”.

¹ Artykuł powstał w ramach projektu badawczego nr 067/WE-KPI/03/2016/S/6067 pt. „Edukacja dla przedsiębiorczości wobec wyzwań współczesności” sfinansowanego ze środków przyznanych Wydziałowi Ekonomii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytecie Ekonomicznego w Krakowie w ramach dotacji na utrzymanie potencjału badawczego.

Artykuł zawiera omówienie wyników analizy bibliometrycznej według stanu z 8 sierpnia 2016 roku. Na skutek przesłania wyników analizy do koordynatorów bazy BazEkon zmienione zostały zasady indeksacji artykułów z zakresu edukacji przedsiębiorczości w tejże bazie, co było niezamierzonym celem artykułu.

WNIOSKI, INNOWACJE, REKOMENDACJE: Należy promować wśród społeczności akademickiej stosowanie jednolitej terminologii, a także używanie odpowiednich słów kluczowych, które po pewnym czasie pozwolą na pogłębioną analizę bibliometryczną edukacji przedsiębiorczej w polskim piśmiennictwie naukowym.

→ **SŁOWA KLUCZOWE:** PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ, EDUKACJA, EDUKACJA W ZAKRESIE PRZEDSIĘBIORCZOŚCI, EDUKACJA PRZEDSIĘBIORCZA, EDUKACJA DLA PRZEDSIĘBIORCZOŚCI, EDUKACJA EKONOMICZNA

ABSTRACT

Entrepreneurship Education: bibliometric analysis of Polish scientific literature

RESEARCH OBJECTIVE: This article aims at bibliometric analysis of Polish literature in the field of economics and business studies devoted to entrepreneurial education.

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: The basic problem addressed by the article is the quantitative and qualitative analysis of Polish scientific publications on entrepreneurial education. The article uses three main research tools: traditional literature reviews, a descriptive bibliometric analysis (qualitative analysis) and a sociological content analysis (qualitative analysis).

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: The line of reasoning consists of three essential elements. At first, the conclusions are drawn on the basis of the analysis of subject literature, especially in terms of the specialist terminology. The main empirical part of the article is based on a quantitative analysis – bibliometrics, which is supplemented by a qualitative analysis of the content. BazEkon is used as a reference database of economic literature.

RESEARCH RESULTS: In Polish literature, there is no widely recognized uniform terminology used by both researchers-authors and the bibliographic databases, hence the analysis is difficult. Polish achievements in quantitative terms are relatively smaller, but deal essentially with the same topics as the worldwide literature. The two leading journals in Poland devoted to entrepreneurial education include “Entrepreneurship – Education” and “Horizons of Education”.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS AND RECOMMENDATIONS: The use of uniform terminology should be promoted among the academic community in Poland, as well as the use of appropriate keywords, which, with time, should allow for an in-depth bibliometric analysis of entrepreneurial education in Polish scientific literature.

→ **KEYWORDS: ENTREPRENEURSHIP, EDUCATION, ENTREPRENEURSHIP EDUCATION, ENTREPRENEURIAL EDUCATION, ECONOMIC EDUCATION, BUSINESS EDUCATION**

Wprowadzenie

W literaturze przedmiotu panuje zgodność co do faktu, że przedsiębiorczość jest jednym z ważnych czynników wpływających na procesy rozwoju społeczno-gospodarczego (Daszkiewicz, 2014; Gaweł, 2011; Rachwał i Wach, 2016). Przedsiębiorczość może być stymulowana zarówno przez szereg czynników ekonomicznych, jak i pozaekonomicznych, głównie społecznych. Edukacja jest jednym z czynników stymulujących przedsiębiorczość, zwłaszcza w zakresie rozbudzania świadomości przedsiębiorczej. Edukacja, a szczególnie nauczanie przedsiębiorczości czy edukacja przedsiębiorcza, kształtuje postawy młodego pokolenia względem przedsiębiorczości, zwłaszcza postawy i intencje przedsiębiorcze (Wach, 2013; 2015; Jiménez-Moreno i Wach, 2014). Choć edukacja przedsiębiorcza w światowej literaturze przedmiotu z zakresu przedsiębiorczości bije obecnie rekordy swojej popularności, w Polsce jest dopiero tematem wschodzącym, choć coraz chętniej podejmowanym przez badaczy z różnych ośrodków tak ekonomicznych, jak i nieekonomicznych.

Celem artykułu jest zaprezentowanie wyników przeprowadzonej analizy bibliometrycznej polskiego piśmiennictwa ekonomicznego w zakresie dorobku poświęconego przedsiębiorczej edukacji. Artykuł wykorzystuje trzy główne narzędzia badawcze, jakimi są tradycyjne studia literaturowe, deskryptywna analiza bibliometryczna (analiza jakościowa) oraz socjologiczna analiza treści (analiza jakościowa).

Artykuł zorganizowano w trzech logicznie powiązanych częściach. Pierwsza część artykułu zawiera przegląd literatury na temat edukacji przedsiębiorczej z perspektywy nauk ekonomicznych. W drugiej części omówiono założenia metodologiczne przeprowadzonych badań bibliometrycznych. Część trzecia omawia wyniki badań, całość kończy się tradycyjnym podsumowaniem w typowym układzie obejmującym konkluzje, ograniczenia badawcze oraz sugestie dotyczące dalszych badań.

Podstawy teoretyczne przedsiębiorczej edukacji

W polskiej literaturze przedmiotu brak jest nie tyle powszechnie akceptowanego, ile utartego i przyjętego nazewnictwa. Oryginalne angielskie

pojęcia to *entrepreneurial education* (przedsiębiorcza edukacja) czy jeszcze powszechniej stosowane *entrepreneurship education* (dosł. edukacja przedsiębiorczości, ale zgodnie z zasadami translatoryki, rzeczowniki mogą w języku angielskim pełnić funkcję przymiotnika², zwrot ten także możemy tłumaczyć jako przedsiębiorcza edukacja). Wyda się zatem zasadne promowanie w języku polskim właśnie tego pojęcia, choć akty prawne Unii Europejskiej w oficjalnym tłumaczeniu posługują się pojęciem kształcenie do przedsiębiorczości³. Warto jest bowiem uporządkować terminologicznie polskie piśmiennictwo naukowe, gdyż obecnie każdy badacz stosuje inne pojęcia, pod którymi mogą się kryć odmienne treści.

Przedsiębiorcza edukacja postrzegana jest jako jedno z najważniejszych wyzwań współczesnych systemów edukacyjnych oraz rozwoju społeczno-gospodarczego. Łączy w sobie dorobek nauk behawioralnych oraz nauk ekonomicznych. Jej nieodzowną częścią jest niewątpliwie szeroko rozumiana edukacja ekonomiczna⁴ (w tym edukacja biznesowa⁵ i edukacja finansowa⁶), w swoim zakresie jest jednak ona dużo szersza (niż edukacja ekonomiczna), a wspomaga ją bardzo rozwinięta

---

² Np.: *university* – uniwersytet, *teacher* – nauczyciel, *university teacher* – nauczyciel uniwersytecki.

³ A przedsiębiorczość przez te same akty unijne jest definiowana jako „zdolność osoby do wcielania pomysłów w czyn. Obejmuje ona twórczość, innowacyjność i podejmowanie ryzyka, a także zdolność do planowania przedsięwzięć i kierowania nimi dla osiągnięcia zamierzonych celów. Stanowi ona wsparcie dla wszystkich w codziennym życiu prywatnym i społecznym, zaś pracownikom pomaga uzyskać świadomość kontekstu ich pracy i zdolność wykorzystywania szans; jest podstawą bardziej konkretnych umiejętności i wiedzy potrzebnych osobom podejmującym przedsięwzięcia o charakterze społecznym lub komercyjnym” (np. Dz. Urz. UE C 44/84).

⁴ Edukacja ekonomiczna (*economic education, economics education*) krzewi wiedzę o gospodarce oraz podmiotach ją tworzących i zakorzeniona jest w ekonomii (jako samodzielnej dyscyplinie w ramach nauk ekonomicznych).

⁵ Z kolei edukacja biznesowa (*business education*), określana czasem jako edukacja menedżerska (*managerial education, management education*), promuje wiedzę na temat teorii, koncepcji oraz procesów biznesowych, a także zarządzania przedsiębiorstwem; zakorzeniona jest w naukach o zarządzaniu.

⁶ Edukacja finansowa (*financial education, financial literacy, financial literacy education*) obejmuje szeroko pojmowane nauki o finansach (osobistych, publicznych, przedsiębiorstw), ale zwłaszcza rynkach kapitałowych i zasadach inwestowania na nich. W literaturze przedmiotu częściej występuje pojęcie „financial literacy” odwołujące się w swoim semantycznym znaczeniu do podstawowej umiejętności czytania i pisania oraz przeciwdziałania analfabetyzmowi, stąd edukacja finansowa na bardzo podstawowym poziomie (*financial literacy education*) staje się obecnie jednym z ważniejszych członów edukacji ekonomicznej, edukacji dla przedsiębiorczości, ale i edukacji *per se*.

dydaktyka – przedsiębiorcza pedagogika⁷. Przedsiębiorcza edukacja jest różnie rozumiana w literaturze przedmiotu, stąd warto przytoczyć te najpopularniejsze konceptualizacje.

Jamieson (1984) wprowadza trzy wymiary ram edukacji przedsiębiorczości, dokonując rozróżnienia pomiędzy:

- a) edukacją o przedsiębiorczości (*education about enterprises*), przekazującą wiedzę teoretyczną na temat zakładania i prowadzenia własnej działalności gospodarczej;
- b) edukacją dla przedsiębiorczości (*education for enterprises*), kształtującą umiejętności potrzebne przedsiębiorcom w prowadzeniu własnego biznesu, głównie umiejętności menedżerskie;
- c) edukacją przez przedsiębiorczość (*education in enterprise*), dotyczącą już działających przedsiębiorców i pomagającą im rozwijać dalsze umiejętności biznesowe związane z rozwojem prowadzonej działalności gospodarczej.

Dokonując próby pewnego uporządkowania terminologicznego, warto wprowadzić dość szerokie pojęcie przedsiębiorczej edukacji (niekiedy w literaturze przedmiotu określanej jako edukacja na rzecz przedsiębiorczości lub edukacji dla przedsiębiorczości), która obejmuje zarówno edukację formalną, jak i edukację nieformalną, w tym kształcenie ustawiczne przez całe życie zgodnie z koncepcją *lifelong learning* (Najda-Janoszka i Wach, 2008). W tej drugiej kategorii mieszczą się przede wszystkim szkolenia i kursy dla przedsiębiorców oraz samodoskonalenie. W ramach edukacji formalnej należy co najmniej wyróżnić trzy szczeble edukacji na rzecz przedsiębiorczości (edukacja elementarna, edukacja średnia, edukacja akademicka). Tak w ramach formalnej, jak i nieformalnej edukacji na rzecz przedsiębiorczości należy zidentyfikować co najmniej trzy komponenty edukacji w zakresie przedsiębiorczości (realizowanej w ramach danego przedmiotu szkolnego, danego kursu akademickiego, danego modułu kształcenia), a mianowicie (Wach, 2013):

1. Przedsiębiorczość indywidualna: edukacja w zakresie przedsiębiorczego dynamizmu – która promuje przedsiębiorcze postawy (Guzmán i Liñán, 2005), takie jak kreatywność, innowacyjność, inwencyjność, własną inicjatywę, komunikatywność,

---

⁷ Przedsiębiorcza pedagogika (*entrepreneurial pedagogy, entrepreneurship pedagogy*) jako termin z powodzeniem przyjęła się w literaturze anglosaskiej (zarówno wśród pedagogów, jak i ekonomistów), choć w polskim środowisku pedagogicznym jest z ogromnym oporem przyjmowana, a polskim ekonomistom na ogół jest nieznana jako termin teoretyczny. W praktyce jest powszechnie stosowana, bowiem przedsiębiorcza pedagogika (a w zasadzie używając polskiej nomenklatury – przedsiębiorcza dydaktyka) zajmuje się metodami nauczania sprzyjającymi kształtowaniu przedsiębiorczej postawy.

- intraprzedsiębiorczość, a który to komponent czerpie z szeroko rozumianych nauk behawioralnych (psychologia, socjologia, pedagogika, neurobiologia, antropologia, kulturoznawstwo) i związany jest z intencjami przedsiębiorczymi (Rachwał i Wach, 2016).
2. Przedsiębiorczość biznesowa: edukacja biznesowa – która dostarcza wiedzę i kształtuje umiejętności potrzebne do podejmowania przedsięwzięć o charakterze biznesowym, komercyjnym i społecznym.
  3. Otoczenie przedsiębiorczości: edukacja ekonomiczna i edukacja finansowa – jako komponent wspomagający, dostarczający wiedzy na temat otoczenia, w jakim funkcjonuje przedsiębiorstwo, przedsiębiorca czy dane przedsięwzięcie. Jego zadaniem jest promocja wiedzy ekonomicznej, niezbędnej we współczesnej rzeczywistości.

Oczywiste jest, że owo kształcenie do przedsiębiorczości winno być prowadzone przy wykorzystaniu innowacyjnych – przedsiębiorczych metod kształcenia (rysunek 1). Nie powinno opierać się na nauczaniu tradycyjnym, ale wykorzystywać kształcenie aktywizujące uczących się – interaktywne, bazujące na najnowszych dostępnych technologiach, w tym w świecie wirtualnym (Topol, 2015).

Konkludując, można zatem stwierdzić, że celem edukacji przedsiębiorczej jest promowanie kreatywności, innowacji i samozatrudnienia, a obejmuje ono w swoich założeniach m.in. (Kozłinska, 2011, s. 207; Raposo i do Paço, 2011, s. 454; European Commission, 2008, s. 8; Garavan i O’Cinneide, 1994, s. 5):

- rozwijanie osobistych cech i umiejętności, które stanowią podstawę ducha przedsiębiorczości i przedsiębiorczego zachowania (kreatywność, poczucie inicjatywy, podejmowanie ryzyka, niezależność, pewność siebie, przywództwo, duch zespołu);
- podnoszenie świadomości uczniów i/lub studentów na temat samozatrudnienia i prywatnej przedsiębiorczości, jak również możliwości dalszej kariery;
- pracę na konkretnych projektach biznesowych lub w ramach działalności gospodarczej;
- zapewnienie szczególnych umiejętności biznesowych oraz wiedzy o tym, jak założyć własny biznes i pomyślnie go prowadzić.

Rysunek 1. Konceptualizacja przedsiębiorczej edukacji.

Źródło: opracowanie własne.

Zastosowana metodyka badawcza

Niniejszy artykuł wykorzystuje trzy główne metody badawcze, a mianowicie analizę i krytykę piśmiennictwa, czyli tradycyjne studia literatury przedmiotu (Czakon, 2015), bibliometrię deskryptywną oraz analizę treści.

Bibliometria, choć jest narzędziem z zakresu bibliotekoznawstwa i informacji naukowej, może z powodzeniem być wykorzystywana w innych naukach na potrzeby analizy piśmiennictwa, w tym w naukach ekonomicznych (Olczyk, 2015). Analizy bibliometryczne, wykorzystując metody ilościowe, pozwalają na ocenienie ogólnego stanu nauki oraz występujących w niej prawidłowości (Nowak, 2006). Ze względu na charakter analiz wyróżnia się cztery podstawowe typy bibliometrii, a mianowicie opisową, behawioralną, opisowo-prognozującą oraz modelowaną (Skalska-Zlat, 1999). Bibliometria deskryptywna pozwala na

dokonanie charakterystyki danego piśmiennictwa oraz identyfikację pewnych jego cech. Analizy bibliometryczne możliwe są do wykonania przy zastosowaniu baz bibliograficznych zawierających możliwie szczegółowo opisane rekordy bibliograficzne (z takimi informacjami podstawowymi jak autor, tytuł, czasopismo, ale głównie informacjami poszerzonymi, takimi jak cytowania i powiązania). Analiza bibliometryczna zaprezentowana w niniejszym artykule wykorzystuje bazę BazEkon.

BazEkon to baza bibliograficzna z zakresu nauk ekonomicznych i pokrewnych⁸, która powstała w czerwcu 2010 roku z inicjatywy Biblioteki Głównej Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie. Do współpracy w ramach konsorcjum zaproszone zostały pozostałe ekonomiczne biblioteki naukowe (Biblioteka Szkoły Głównej Handlowej, Biblioteka Główna Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Biblioteka Główna Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Biblioteka Główna Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, dwie wydziałowe biblioteki ekonomiczne Uniwersytetu Szczecińskiego). Od 2013 roku BazEkon jest referencyjną bazą w ankiecie czasopism naukowych. BazEkon zawiera artykuły z ponad 400 czasopism od 1992 roku. Obecnie baza liczy łącznie 187 253 rekordów, co sprawia że jest najobszerniejszą bazą referencyjną w Polsce z zakresu nauk ekonomicznych, wręcz nieocenionym narzędziem dla każdego naukowca (Kulczycki, 2012).

Oprócz analiz ilościowych postanowiono także wykorzystać podejście jakościowe, stąd zastosowano socjologiczną analizę treści, która jest jakościową analizą dokumentów opartą na analizie słów, czyli treści (Johnson, Teynolds i Mycoff, 2010).

Wyniki analizy bibliometrycznej

Wyniki wstępnej analizy bibliometrycznej poświęconej edukacji przedsiębiorczej w polskim piśmiennictwie naukowym nie są optymistyczne (tabela 1). Po pierwsze, główna baza czasopism ekonomicznych nie zawiera odpowiednich słów kluczowych do precyzyjnej identyfikacji artykułów z tej tematyki, na próżno szukać takich haseł jak: edukacja przedsiębiorcza, edukacja w zakresie przedsiębiorczości czy edukacja dla przedsiębiorczości, będących odpowiednikiem angielskich słów kluczowych *entrepreneurship education* oraz *entrepreneurial*

---

⁸ Szerzej na temat BazEkon zob. http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/ (dostęp: 08.08.2016).

education, które to występują niemal we wszystkich głównych bazach bibliograficznych. Główna baza bibliograficzna BazEkon zawiera w zasadzie w tej tematyce tylko jedno hasło kluczowe, jakim jest przedsiębiorczość w programach nauczania, przy czym hasło to jest zdecydowanie węższe niż tematyka edukacji przedsiębiorczej, bowiem dotyczy li tylko kwestii nauczania przedsiębiorczości w programach nauczania w szkolnictwie podstawowym lub średnim, a także w programach studiów. Świadomi autorzy artykułów poświęconych edukacji z zakresu przedsiębiorczości z reguły pozycjonują swoje artykuły przez zastosowanie dwóch odrębnych słów kluczowych jednocześnie (edukacja, przedsiębiorczość) i jak się wydaje, jest to obecnie jedno z lepszych rozwiązań. Można zatem uznać, że te dwa omówione przypadki pozycjonowania artykułów stanowią trzon do dalszej analizy szczegółowej, choć niestety BazEkon identyfikuje tylko 101 takich artykułów, co niewątpliwie jest bardzo niską liczbą, zdecydowanie nie tylko poniżej oczekiwań, ale także poniżej realnej sytuacji w polskim piśmiennictwie naukowym z tego zakresu.

Tabela 1. *Analiza bibliometryczna artykułów w zakresie edukacji przedsiębiorczej w bazie BazEkon (dostęp: 06.08.2016)*

Słowo kluczowe	Liczba artykułów
Hasła wiodące	
edukacja / przedsiębiorczość (dwa hasła łącznie)	75
przedsiębiorczość w programach nauczania	34
artykuły zawierające choć jedno hasło wiodące	101
Hasła wspomagające	
edukacja ekonomiczna	166
edukacja finansowa	55
kształcenie ekonomistów	208
kształcenie menedżerów	156
artykuły zawierające choć jedno hasło wspomagające	509

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy BazEkon.

Dlatego warto analizę poszerzyć o pozostałe słowa kluczowe, które stosowane są w bazie BazEkon, a są to zaledwie tylko cztery terminy, a mianowicie: edukacja ekonomiczna, edukacja finansowa (brakuje niestety terminu edukacja menedżerska), kształcenie ekonomistów, kształcenie menedżerów. Łącznie artykułów zawierających co najmniej jedno z tych haseł jest w BazEkon zdecydowanie więcej, łączna liczba artykułów z tymi słowami kluczowymi wynosi 509, co oczywiście i tak jest liczbą relatywnie małą.

Tabela 2. Analiza bibliometryczna czasopism w zakresie publikacji artykułów poświęconych edukacji przedsiębiorczej na podstawie bazy BazEkon (dostęp: 06.08.2016)

Nazwa czasopisma	Liczba punktów 2015-2016	Liczba artykułów
„Przedsiębiorczość – Edukacja”	8	51
„Horyzonty Wychowania”	13	12
„e-mentor”	15	3
„Entrepreneurial Business and Economics Review”	12	3
„Problemy Zarządzania”	11	3
„Przedsiębiorczość i Zarządzanie”	14	3
„Studia Ekonomiczne. ZN UE w Katowicach”	10	3
„Studia i Materiały WZ UW”	9	3
„Ekonomika i Organizacja Przedsiębiorstwa”	12	2
„Prace Naukowe UE w Katowicach”	4	2
„Człowiek i Społeczeństwo”	9	1
„Journal of Entrepreneurship, Management and Innovation”	14	1
„Kwartalnik Nauk o Przedsiębiorstwie”	9	1
„Prace Naukowe UE we Wrocławiu”	10	1
„Przedsiębiorstwo we Współczesnej Gospodarce”	6	1
„Roczniki Naukowe SERiA”	10	1
„Studia Oeconomica Posnaniensia”	10	1
„ZN WSE w Tarnowie”	9	1
„ZN UE w Krakowie”	11	1
„ZN USz. Ekonomiczne Problemy Usług”	6	1
„ZN USz. Współczesne Problemy Ekonomiczne”	0	1
* „International Letters of Social and Humanistic Sciences”	4	5
„Edukacja Ekonomistów i Menedżerów”	12	0

* Czasopismo wydawane poza Polską, głównie autorzy zagraniczni, ale indeksowane w BazEkon.

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy BazEkon.

Warto się przekonać, gdzie są publikowane artykuły poświęcone edukacji przedsiębiorczej (tabela 2). Wstępna analiza wykazuje, że prym wiodą dwa polskie czasopisma, a są nimi „Przedsiębiorczość – Edukacja” (51 artykułów) oraz „Horyzonty Wychowania” (12 artykułów). Obydwa te czasopisma wydawane są przez ośrodki krakowskie, stąd można się pokusić o stwierdzenie, że krakowski ośrodek naukowy wyspecjalizował się w przedsiębiorczej edukacji. Trzy krakowskie uczelnie regularnie organizują konferencje poświęcone tej tematyce: Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie od 2004 roku organizuje coroczną konferencję, a wspólnie Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie oraz Akademia Ignatianum w Krakowie od 2014 roku organizują

konferencję z serii EDP w cyklu dwuletnim (do tej pory odbyły się dwie edycje, EDP 2014 oraz EDP 2016). W wynikach analizy bibliometrycznej zastanawiający jest niski udział czasopisma „e-mentor” (tylko 3 artykuły) oraz brak jakichkolwiek artykułów w czasopiśmie, które z samej nazwy powinno zajmować się tą tematyką, a chodzi o kwartalnik „Edukacja Ekonomistów i Menedżerów”; zapewne sytuacja ta wynika z braku odpowiednich słów kluczowych w artykułach publikowanych w tych czasopismach.

W bazie zidentyfikowano 101 artykułów tematycznych, przy czym aż jedna czwarta z nich została napisana przez pięciu autorów. Kwartył ten wyznacza autorów wyraźnie specjalizujących się w edukacji przedsiębiorczej (tabela 3). Dodatkowo 10 autorów opublikowało po dwa artykuły w tej tematyce, a pozostali autorzy po jednym artykule

Tabela 3. *Analiza bibliometryczna autorów artykułów w zakresie edukacji przedsiębiorczej w bazie BazEkon (dostęp: 06.08.2016)**

Autor	Liczba artykułów
Rachwał, Tomasz	10
Wach, Krzysztof	6
Tracz, Mariola	4
Dorocki, Sławomir	3
Zbierowski, Przemysław	3
Brzegowy, Paweł	2
Borowiec-Gabryś, Monika	2
Gaweł, Aleksandra	2
Kilar, Wioletta	2
Kurek, Sławomir	2
Osuch, Wiktor	2
Piróg, Danuta	2
Popowska, Magdalena	2
Ziolo, Zbigniew	2
Żur, Agnieszka	2

* Tabela zawiera jedynie autorów, którzy według bazy opublikowali co najmniej 2 artykuły na ten temat.

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy BazEkon.

Wykorzystując analizę treści jako jedną z metod socjologicznej analizy jakościowej, ze względu na przedmiotowy zakres analizowanych artykułów indeksowanych w BazEkon, można się pokusić o wyróżnienie kilku obszarów tematycznych – swoistego rodzaju domen badawczych podejmowanych przez polską społeczność badaczy edukacji przedsiębiorczej.

Warto w tej typologizacji zaproponować takie najczęściej podejmowane obszary badawcze, jak:

- a) teoretyczna konceptualizacja przedsiębiorczej edukacji (Wach, 2012; Wach, 2014a; Urbaniec, 2014; Ziolo, 2012);
- b) edukacja a rozwój przedsiębiorczości (Daszkiewicz, 2014; Nowak, 2016);
- c) postawy i intencje przedsiębiorcze uczących się (Wach i Wojciechowski, 2016; Gawęł i Pietrzykowski, 2016; Wach, 2015; Kosala, 2014; Zbierowski, 2014a);
- d) przedsiębiorczość w programach nauczania (Rachwał, Kurek i Boguś, 2016; Rachwał i in., 2008);
- e) opinie o nauczaniu przedsiębiorczości (Osuch, 2012);
- f) kształcenie kompetencji przedsiębiorczych (Piróg, 2015; Kurek, Rachwał i Szubert, 2012);
- g) przedsiębiorcza dydaktyka (Żur, 2014; Gawęł, 2014; Popowska i Starnawska, 2011);
- h) kreatywność i przedsiębiorczość w edukacji (Rokicka-Hanusz, 2012; Żur, 2014);
- i) międzynarodowe porównania edukacji przedsiębiorczej (Wach, 2014b; Zbierowski, 2014b; Dorocki i Brzegowy, 2014; Bratnicki i in., 2007).

Z kolei ze względu na obowiązujący w Polsce system edukacyjny, dodatkowo powyższe domeny badawcze można analizować ze względu na poziom edukacji, wyróżniając m.in.:

- a) przedszkolną i wczesnoszkolną edukację przedsiębiorczą (Kondracka-Szala, 2015);
- b) edukację przedsiębiorczą w szkołach gimnazjalnych (Kurek, Rachwał i Szubert, 2012);
- c) edukację przedsiębiorczą w szkołach średnich (Rachwał, Kurek i Boguś, 2016);
- d) akademicką edukację przedsiębiorczą (Piróg, 2015; Wach, 2015).

Zakończenie

Wnioski wyciągnięte na podstawie zebranego materiału empirycznego nie są kompletne, gdyż w BazEkon nie uwzględniono wszystkich artykułów polskich autorów poświęconych przedsiębiorczej edukacji. Po pierwsze, w BazEkon znajdują się artykuły, które z różnych powodów nie spełniają kryteriów kwerendy bibliograficznej (np. Tomski, 2014; Rantanen, Pawlak i Toikko, 2015), a przecież powinny być tak indeksowane,

aby zostały uwzględnione w analizie. Po drugie, jest sporo publikacji, które są publikowane poza czasopismami indeksowanymi w BazEkon, chodzi głównie o monografie tematyczne (np. Wach, 2007). Niemniej jednak te ograniczenia badawcze nie wpływają na ogólne wnioski, które można wyciągnąć na podstawie zebranego i przeanalizowanego materiału empirycznego.

Kwerenda literatury przedmiotu oraz wstępna analiza bibliometryczna i analiza treści pozwalają na wyciągnięcie następujących wniosków:

1. W polskiej literaturze przedmiotu brak jest powszechnie uznanej jednolitej terminologii stosowanej zarówno przez badaczy-autorów, jak i przez bazy bibliograficzne, stąd analiza jest utrudniona.
2. Polski dorobek pod względem ilościowym jest relatywnie mniejszy, choć podejmuje w zasadzie te same tematy co literatura światowa.
3. Dwa obecnie wiodące polskie czasopisma naukowe poświęcone tematyce przedsiębiorczej edukacji to „Przedsiębiorczość – Edukacja” oraz „Horyzonty Wychowania”.

Wyniki badań skłaniają zatem do wyciągnięcia pewnych wniosków implikatywnych. Należy promować wśród społeczności akademickiej stosowanie jednolitej terminologii, a także stosowanie odpowiednich słów kluczowych przez polskie bazy bibliograficzne (zwłaszcza BazEkon). Umożliwi to, oczywiście po pewnym czasie, pogłębioną analizę bibliometryczną edukacji przedsiębiorczej w polskim piśmiennictwie naukowym, która obecnie ze względu na jedynie 101 pozycji jest dość ograniczona.

Już po złożeniu artykułu do Redakcji „Horyzontów Wychowania” wyniki analizy bibliometrycznej omówione w niniejszym artykule (przeprowadzone według stanu na dzień 8 sierpnia 2016 roku) zostały udostępnione koordynatorom bazy BazEkon. W rezultacie zmienione zostały zasady indeksacji artykułów z zakresu edukacji przedsiębiorczości w tejże bazie, co było niezamierzonym celem artykułu, a za co autor niniejszego artykułu serdecznie dziękuje osobom zarządzającym i koordynującym bazą BazEkon, zwłaszcza Pani Urszuli Cieraszewskiej.

BIBLIOGRAFIA

- Bratnicki, M., Dyduch, W., Kozłowski, R., Zbierowski, P. i Gabryś, B.J. (2007). Nauczanie przedsiębiorczości w Polsce i na świecie. W: *Kierunki studiów ekonomicznych – nowe uwarunkowania i wyzwania* (seria: *Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej w Katowicach*). Katowice: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. K. Adamieckiego w Katowicach, 83-92.
- Czakon, W. (2015). Metodologia systematycznego przeglądu literatury (rozdział 6). W: W. Czakon (red.), *Podstawy metodologii badań w naukach o zarządzaniu*, wyd. II. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
- Daszkiewicz, N. (2014). Education as a Stimulating Factor for Entrepreneurship Development. *Horyzonty Wychowania*, 13(26), 165-177.
- Dorocki, S. i Brzegowy, P. (2014). Miejsce przedsiębiorczości w systemie edukacyjnym Francji i jej wpływ na aktywizację gospodarczą regionów. O idei l'esprit d'entreprise. *Horyzonty Wychowania*, 13(26), 287-302.
- European Commission. (2008). Entrepreneurship in higher education, especially with non-business studies. Final report of the Expert Group, European Commission – Enterprise and Industry Directorate-General. Brussels – March.
- Garavan, T.N. i O'Conneide, B. (1994). Entrepreneurship Education and Training Programmes: A Review and Evaluation. *Journal of European Industrial Training*, 18(8), 3-12.
- Gaweł, A. (2011). Kształcenie uniwersyteckie jako czynnik wpływający na przedsiębiorczość. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu*, 215, 71-87.
- Gaweł, A. (2014). Gry strategiczne w edukacji przedsiębiorczej. *Horyzonty Wychowania*, 13(26), 303-325.
- Gaweł, A. i Pietrzykowski, M. (2015). Edukacja akademicka w postrzeganiu przedsiębiorczości i kształtowaniu intencji przedsiębiorczych. *Problemy Zarządzania*, 13(1[2]), 41-55.
- Guzmán, J. i Liñán, F. (2005). *Perspectives on Entrepreneurial Education: A US-Europe Comparison*. Madrid: Universidad Antonio de Nebrija.
- Jamieson, I. (1984). Schools and Enterprise. W: A.G. Watts i P. Moran (eds.), *Education for Enterprise*. Cambridge: Careers Research and Advisory Centre CRAC, 19-27.
- Jiménez-Moreno, J.J. i Wach, K. (2014). The Entrepreneurial Profile of Students Participating in the Academic Entrepreneurship Course: Pilot Study Results. *Horyzonty Wychowania*, 13(26), 121-143.
- Johnson, J.B., Teynolds, H.T. i Mycoff, J.D. (2010). *Metody badawcze w naukach politycznych*, przekł. A. Klosowska-Dudzińska. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kondracka-Szala, M. (2015). Przedsiębiorczość i edukacja ku przedsiębiorczości z perspektywy nauczycielek przedszkola oraz studentek pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego. *e-mentor*, 5, 4-14.
- Kosała, M. (2014). Badanie postaw przedsiębiorczych wśród młodzieży jako fundament kształtowania postawy odpowiadającej wyzwaniom współczesnego świata. *Horyzonty Wychowania*, 13(28), 317-340.
- Kozłinska, I. (2011). Contemporary Approaches to Entrepreneurship Education. *Journal of Business Management*, 4, 05-220.

- Kulczycki, E. (2012). *Bibliograficzna baza BazEkon – tak się powinno robić polską bazę cytowań*. Blog „Warsztat Badacza” ekulczycki.pl (dostęp: 08.08.2016).
- Kurek, S., Rachwał, T. i Szubert, M. (2012). Kształtowanie kompetencji biznesowych uczniów gimnazjum w świetle opinii nauczycieli na podstawie wyników badań prowadzonych w ramach europejskiego projektu FIFOB. *Przedsiębiorczość – Edukacja*, 8, 24-36.
- Najda-Janoszka, M. i Wach, K. (2008). Lifelong Learning in the Field of Tourism in the European Union taking Poland into Special Consideration. W: M. Bednarczyk (red.), *Entrepreneurship in Tourism and Sport Business*. Kraków: Fundacja dla Uniwersytetu Jagiellońskiego, 45-58.
- Nowak, H. (2016). The Role of the Polish Higher Education System in the Development of Entrepreneurship. *Entrepreneurial Business and Economics Review*, 4(1), 43-59.
- Olczyk, M. (2015). Konkurencyjność w literaturze ekonomicznej – analiza bibliometryczna. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 401, 338-348.
- Osuch, W. (2012). Podstawy przedsiębiorczości w opinii uczniów krakowskich liceów – szanse i oczekiwania. *Przedsiębiorczość – Edukacja*, 8, 37-47.
- Piróg, D. (2015). Kompetencje z zakresu przedsiębiorczości: rozważania teoretyczne i ich ilustracje w obszarze szkolnictwa wyższego. *Przedsiębiorczość – Edukacja*, 11, 364-376.
- Popowska, M. i Starnawska, M. (2011). Formy edukacji wspierające przedsiębiorczość w Pomorskiem. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Ekonomiczne Problemy Usług*, 63, 182-188.
- Rachwał, T., Kudelko, J., Tracz, M., Wach, K. i Kilar, W. (2008). Projekt podstawy programowej podstaw przedsiębiorczości w zakresie rozszerzonym dla liceum ogólnokształcącego, liceum profilowanego i technikum. *Przedsiębiorczość – Edukacja*, 4, 312-324.
- Rachwał, T., Kurek, S. i Boguś, M. (2016). Entrepreneurship Education at Secondary Level in Transition Economies: A Case of Poland. *Entrepreneurial Business and Economics Review*, 4(1), 61-81. doi: <http://dx.doi.org/10.15678/EBER.2016.040105>
- Rachwał, T. i Wach, K. (2016). Badanie intencji przedsiębiorczych młodego pokolenia: wyniki ankietyzacji wśród studentów kierunków nieekonomicznych. *Przedsiębiorczość – Edukacja*, 12.
- Rantanen, T., Pawlak A. i Toikko, T. (2015). The Significance of Social Welfare Attitudes in Young People's Entrepreneurial Intentions. *Entrepreneurial Business and Economics Review*, 3(1).
- Raposo M. i do Paço A. (2011). Entrepreneurship Education: Relationship between Education and Entrepreneurial Activity. *Psicothema*, 23(3), 453-457.
- Rokicka-Hanusz, K. (2012). Kreatywność i przedsiębiorczość w edukacji – od teorii do praktyki, czyli jak skutecznie wzbudzić kreatywność i przedsiębiorczość u uczniów – relacja z konferencji. *e-mentor*, 4, 26-27.
- Skalska-Zlat, M. (1993). *Bibliometryczne badania rozwoju dyscypliny naukowej*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Tomski, P. (2014). Rodzinna osnowa intencji przedsiębiorczych. *Przedsiębiorczość i Zarządzanie*, XV(7[III]), 319-334.
- Topol, P. (2015). Szkolenie zawodowe i biznesowe w światach wirtualnych 3D. *Studia Oeconomica Posnaniensia*, 3(5), 143-158.

- Urbaniec, M. (2014). Współczesne wyzwania edukacji na rzecz przedsiębiorczości w szkolnictwie wyższym. *Horyzonty Wychowania*, 13(26), 209-230.
- Wach, K. (2007). Kształtowanie postaw przedsiębiorczych w programach nauczania: Stan obecny i proponowane kierunki zmian. W: P. Wachowiak, M. Dąbrowski i B. Majewski (red.), *Kształtowanie postaw przedsiębiorczych a edukacja ekonomiczna*. Warszawa: Fundacja Promocji i Akredytacji Kierunków Ekonomicznych, 120-127.
- Wach, K. (2013). Edukacja na rzecz przedsiębiorczości wobec współczesnych wyzwań cywilizacyjno-gospodarczych. *Przedsiębiorczość – Edukacja*, 9, 246-257.
- Wach, K. (2014a). Edukacja dla przedsiębiorczości: pomiędzy przedsiębiorczą pedagogiką a edukacją ekonomiczną i biznesową. *Horyzonty Wychowania*, 13(28), 11-31.
- Wach, K. (2014b). Europeanisation of Entrepreneurship Education in Europe – Looking Back and Looking Forward. *Horyzonty Wychowania*, 13(26), 11-32.
- Wach, K. (2015). Środowisko biznesu rodzinnego jako stymulanta intencji przedsiębiorczych młodzieży akademickiej. *Przedsiębiorczość i Zarządzanie*, XVI(7[III]), 25-40.
- Wach, K. i Wojciechowski, L. (2016). Entrepreneurial Intentions of Students in Poland in the View of Ajzen's Theory of Planned Behaviour. *Entrepreneurial Business and Economics Review*, 4(1), 83-94.
- Zbierowski, P. (2014a). Determinanty intencji przedsiębiorczej studentów – wyniki badań. *Horyzonty Wychowania*, 13(28), 51-63.
- Zbierowski, P. (2014b). Edukacja przedsiębiorczości w Polsce w kontekście profilu instytucjonalnego i międzynarodowego porównania działalności przedsiębiorczej. *Horyzonty Wychowania*, 13(26), 73-89.
- Zioło, Z. (2012). Miejsce przedsiębiorczości w edukacji. *Przedsiębiorczość – Edukacja*, 8, 10-23.
- Żur, A. (2014). Exploring the Role of Inspiration in Entrepreneurship Education. *Horyzonty Wychowania*, 13(26), 179-194.